

Демченко В. М., доцент кафедри державного управління і місцевого самоврядування Херсонського національного технічного університету, кандидат філологічних наук, доцент

ДОГОВІР ЧИ УГОДА: ЮРИСЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ

У межах білінгвізму, що історично сформувався на території України впродовж кількох століть, визначаються аспекти, які в умовах сьогодення мають значення не просто певних помилок, а загрожують безпеці держави. Так, звичайне російськомовне калькування спричинює чимало колізій у публічному українському мовленні, серед яких відзначаються проблеми юридичного субстилю. Ми вже аналізували деякі з них у монографічних дослідженнях [напр., 1], а в межах цього виступу зупинимось на опозиції («кальковане – некальковане») термінів *договір* – *угода*.

Насамперед варто зазначити, що ця опозиція ув'язана з семантичним протистоянням *говорити* – *розмовляти*, що впливає на похідні форми від цих лексем. Так, ще нещодавно вживана юридична одиниця *зговір* (від рос. *сговор*) наразі замінюється українськомовним відповідником *змова*. Тобто таким чином виявляються ніби дві дії – *зговоритися* та *змовитися*. При цьому дієслово *говорити* в українській мові позначає відповідну фізіологічну здатність, а *розмовляти* – соціологічну (комунікативну). Усі однокореневі форми від першого – *говір*, *говірка*, *виговоритися* тощо – загалом прийнятні, а *заговір* у сфері екстрасенсорики має відповідник *замовляння*.

Як однокореневе слово фіксується й актуальний термін трудового права *договір*. Ця одиниця, що давно використовується в українськомовних правових актах, є також калькованою з російської мови. І хоча питома український відповідник *угода* все частіше зустрічається в юридичних коментарях і статтях (чекає лише на своє кодифікування в кодексах), *договір* залишається чинним.

Семантично цей іменник походить від такого ж калькованого дієслова *договоритися*, що в українській мові має свій відповідник *домовитися* (тому краще вже *домовленість* аніж *договір*), що разом із попереднім дієсловом *змовитися* (до змови) виявляють спільне семантичне значення «домовлення про щось».

Однак відповідник *угода* містить ще й сему згоди, що відповідає головній вимозі договору як акту (за термінами

чинних кодексів): то не просто домовленість сторін, а погодження їх з його умовами. Отже, потрібно використовувати саме термін *угода* («трудова угода», «міжнародна угода», «угода сторін» і т. ін.).

Цей калькований термін *договір* бере участь у багатьох тезах із правових актів. Наприклад: «Нікчемність і заперечність адміністративних договорів установлюється виключно в судовому порядку».

Це речення містить безпосередні кальки з російської наукової субмови (від рос. *ничтожные, оспоримые, исключительно*), серед яких перша (*нікчемні*), на нашу думку, є невдалою в обох мовах, оскільки має негативну семантику, пов'язану з індивідуальною характеристикою особи. Що ж до неособи, то така ознака є неприйнятною. Тому такі договори (угоди), що не потребують визнання судом недійсними, можна назвати апріорі *недійсними*.

Другий різновид таких угод, що зазначається тут як *заперечні* (від рос. *оспоримые*), семантично передбачає в такому разі більшою мірою ознаку «самі заперечують», а не «заперечувані кимось». Тобто має бути одиниця з дісприкметниковою функцією, а саме *заперечувані*.

Таким чином, це речення пропонуємо в такому вигляді: «Недійсність і заперечуваність адміністративних угод установлюється винятково в суді».

Цей виступ не можемо обмежити наведеним вище аналізом, не зачепивши останніх законопроектів у правовій сфері. Так, у Законі України «Про національну поліцію» [2] міститься чимало калькованих форм, яких давно вже потрібно позбутися. На лексичному рівні фіксуємо займенник *котрий*, скалькований з рос. *который* (напр., стаття 6); іменник *ціль* який може означати лише «ціль для стрільця», а у цьому разі («якщо досягнута законна ціль» – стаття 6) потрібен іменник *мета*; зв'язку *повинен* (напр., стаття 6), що змінюється на відповідник *має*, який відповідає найменшому ступеню такої «повинності»; помилкове вживання форми множини («про порядок діяльності *Поліцейських* комісій», стаття 5); на морфологічному рівні – калька *у відповідності* (напр., стаття 7, потрібно *відповідно до*); тавтологічна сполука *забезпечення безпеки* (стаття 2), що має бути замінено на відповідник *організація безпеки* чи на щось інше.

Під впливом російської мови використовується іменник **число**, що в українській, на нашу думку, мусить бути лише в математичній сфері, і конструкцію «число осіб» має бути змінено на «кількість осіб». Звичайно, такі форми знаходимо і в аналізованому тексті Закону:

– «охорона майна та об'єктів, **у тому числі** на договірних засадах» (стаття 2). Цю звичну й частотну форму слід замінити на зокрема;

– «Призначення членів Поліцейської комісії при Національній поліції України відбувається **з числа** 5 осіб» (стаття 5). У такій ситуації потрібно використовувати форми ...з 5 осіб або з-поміж 5 осіб.

Частим є і вживання прийменника **при** в умовній або часовій синтаксичній конструкції: напр., «спецперевірку при прийнятті в Національну поліцію» (стаття 5). Однак і сама сполука **при прийнятті** є калькованою та незграбною (рос. *при принятии*), і навіть традиційна її зміна на варіант **під час прийняття** не вирішує проблеми. Тому варіант **«зарахування** до Національної поліції», на нашу думку, є найбільш українським.

Прийменник **при** можемо залишити в ситуації наближення (належності): «при якому створена дана комісія» (стаття 5), однак й інші одиниці цієї фрази потребують заміни. Зрештою отримуємо варіант «при якому створено **таку** (цю) комісію».

І найголовніше, що стосується аналізованого законопроекту, – це сам провідний термін **поліцейський** на позначення працівника Національної поліції, який і в російській мові доволі активно критикувався, оскільки, як і **пожарный**, передбачає ознаку, а не статику, що властива назві. Однак навіть не постчасове копіювання російських реалій тут є негативом для національної безпеки України, а знов-таки уникнення протистояння з носіями радянської психології (українофобів), оскільки варіанти **поліцай** і **поліціант** їм би «не сподобалися». Таке побоювання вже призвело до чвертьстолітнього відставання України від країн Європи, що почали разом із нею розвиватися наприкінці 80-х років.

Отже, явище російськомовного калькування, зокрема в юридичній субмові, становить загрозу не лише для структури української мови, але й для державної та національної безпеки України, оскільки посягає на саму концепцію незалежності.